

1945 DEN BERİ POLONYA'DA TÜRKİYE TARİHİYLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

JAN REYCHMAN

Varşova Üniversitesi
Türkiye Tarihi Profesörü

Polonya tarih bilimi, eskiden beri, Türkiye tarihiyle, bu iki ülke arasındaki eski komşuluk ve münasebet bakımından olduğu kadar, Türkiye ve Türklerin dünya tarihinde oynadıkları rol bakımından da, yakından ilgilenmiştir. Bugün Polonya'da ilim sahasında görülen gelişme, Polonya'nın kaderiyle eskiden beri sıkı sıkıya bağlı bulunan Türkiye'ye karşı ilgiyi daha da arttırmaktadır.

Genel bilgiler için, bir Türk Tarihi denemesi kaydetmeliyiz : J. Reyçman (Reyçman)'ın: "Türkiye'nin yükselme ve gerileme devirleri" (Varşova, 1962), adlı eseri Türklerin en eski devirlerden bugüne kadar bir tarihçesini çizmektedir¹.

Polonya'da daha çok ilgi uyandıran meseleler, Türk tarihinin iç meseleleri olmuştur : padişahlar devrindeki iç mücadeleler J. Reyçman'ın 1952'de "Przeład Orientalistyczny" de yayınlanan "Türkiye'de XVI. y.y.' dan XVIII. y.y.' a kadar antifeodal mücadeleler" adlı etüdünde incelenmiştir. Türkiye'de toprak rejimi aynı yazarın "Rocznik Orientalistyczny" yıllığında (XIX, Varşova, 1954) çıkan "Yakın Doğuda toprak meselesiyle ilgili yeni çalışmalar" adlı makalesine konu olmuştur. "Doğu ve Orta Avrupa'da Türk hâkimiyetinin yapısı meselesiyle ilgili araştırmalar -XV-XIX. y.y.-" isimli etüdünde ise, yazar Türk, Balkanlı v.s. tarihçilerin evvelce Osmanlı devletinin sınırları içinde bulunan ülkelerdeki idarî ve ziraî düzen meseleleriyle ilgili çalışmaların bir tahlilini yapmaktadır.

A. Zajaczkowski (Zayonçkovski) ve J. Reyçman, Polonya için bir Türk tarihi vazifesini görebilecek "Osmanlı-Türk diplomatîği ve paleografisi" adlı bir manüel yayınlamışlardır (Varşova, 1955). Bu

¹ Lehçe yazılmış eserlerin adları türkçeye çevrilmiştir. Beynelmîl bir dilde yazılmış olanlar tasrih edilmiştir.

kitabın İngilizce çevirisi halen Amerika Birleşik Devletlerinde hazırlanmaktadır².

Türk tarihiyle ilgili Polonya'daki çalışmaların büyük bir kısmı geçmişteki Polonya-Türkiye münasebetlerini ele almaktadır. J. Pajewski (Payevski)'nin "Buncuk ve hançer" (Varşova, 1960) adlı eserinde, bu münasebetlerin tümü tetkik edilmektedir. Yazar daha sonra birçok savaşa sebep olan XVI ve XVIII. y.y.'lardaki münasebetlerin üzerinde durmakla beraber, savaş süreleri arasında iki millet arasındaki bağları da göz önünde tutmaktadır.

Muhtelif devirleri gözden geçirirsek, Lehistan ile Türkiye arasında ilk bağların kurulduğu devirden, yani XV. y.y.'dan başlamamız gerekir. Krakov Üniversitesi profesörlerinden Jan Dabrowski'ye "1444 yılı - L'année 1444" (Fransızca, Krakov, 1952), adlı kısa ama çok ciddi bir etüd borçluyuz. Bu kitabında yazar, yeni kaynaklara dayanarak, o devirdeki Lehistan ve Macaristan kralı Ladislas'ın barışçı bir politika güttüğünü ispat etmektedir. Ama Osmanlılarla barış isteyen Polonyalı ve Macar soylu sınıfının büyük çoğunluğu yanında, Vatikan ve elçisi Cesarini'nin kışkırttığı ve birkaç asıllı ailenin temsil ettiği savaşçı bir cereyan da mevcuttu. Nitekim Türklerle candan barış isteyen kral, padişaha müzakerede bulunacak bir elçi gönderir, barış anlaşması da nihayet Segedin'de imzalanır. Ama sonradan kral, Vatikan elçisinin baskısı altında bu anlaşmayı feshetmeğe mecbur kalır, bu olay da yeni bir savaşa ve Polonyalıların Varna'da yenilgiye uğramasına sebep olur.

Varşova Üniversitesi profesörlerinden M. Malowist'in: "Kırım'da Cenova Cumhuriyetinin bir kolonisi, Kaffa, ve 1453-1475 yıllarında Doğu meselesi" (Varşova, 1947), adlı etüdü, II. Mehmet devrinde Osmanlıların Karadeniz bölgelerine yayılışı meselesini tetkik etmektedir.

Kırım Hanlığı XV. y.y.'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na bağlıydı. Bu bakımdan J. Ochmanski (Ohmanski)'nin: "XV ve XVI. y.y.'larda Kırım Tatarlarının saldırılarına karşı Lituanya'nın teşkilâtlanması" (Varşova, 1960), adlı çalışmalarını da burada kaydetmeliyiz. Lituanya o devirde Lehistan'la birleşmiş bir devlettir.

² Bu iki yazar milletlerarası İslâm Ansiklopedisine Türk diplomatiği hakkında bir makale de yazmışlardır.

XVI. y.y. 1 kapsıyan eserlere gelince : J. Garbacik (Garbaçik), VIII. Polonya Tarihçiler Kongresinde (1958) verdiği ve bu Kongrenin Çalışma Belleteninde yayınlanan konferansta, "XV ve XVI. y.y. larda Avrupa ülkeleri politikasında Türk meselesi"ni tetkik etmektedir. A. Tomczak (Tomçak): "Sigismond-Auguste devrinde - 1548-1553-Lehistan- Osmanlı İmparatorluğu münasebetleri"ni incelemekte (Varşova Devlet Arşivlerinin 150 yıllık Jübilesi Armağanı). V. Dworzaczek (Dwojeçek), "XVI. y.y.'da Ataman Jan Tarnowski'nin Türk politikası"ni tetkik ediyor (Poznan Bilim Dostları Cemiyeti Belleteni, 1940, c. XVI.). Kırım Tatarları ile Lehistan arasındaki münasebetlere gelince, S. Herbst'in, Polonya Tarih Dergisinde (1948, s. 218-226) yayınlanan "1512 Tatar istilâsı", ve B. Kocowski (Kotsovski)nin "Tatarların 1594'de Lehistan'dan geçerek Macaristan'a yaptıkları sefer" (Lublin, 1948), adlı makalelerinde ele alınmıştır.

Polonya'da yazılmış tarihî eserlerde en çok incelenen yüzyıl Osmanlı imparatorluğu - Lehistan arasında her alanda önemli münasebetlerin vukubulduğu XVII. yy.'dır. Varşova Üniversitesi profesörlerinden tanınmış tarihçi J. Wolinski, bu konudaki meseleleri birkaç eserinde incelemektedir. "Kral Jan Sobieski devrindeki siyaset ve savaş tarihine dair" (Varşova, 1960), adlı kitabında, Türk tarihçilerini ilgilendirebilecek birkaç etüd bulunmaktadır. Bu çalışmaların birinde - "1674 Meclisi ve Leh - Osmanlı savaşı" -yazar, o yıl olaylarının Jan Sobieski'nin Lehistan tahtına seçilişi üzerindeki etkisini inceliyor. Başka bir etüdünde - "1673-1676 savaşında Tatar arabuluculuğu"- tarihçi, Kırım hanının bu medyasyon teşebbüsünden bahsetmektedir. Nihayet, aynı kitabta, "Parkany" adlı etüdünde, Viyana savaşından sonraki 1683 seferi ele alınmıştır. Yazar en çok 1673-1676 seferiyle ilgilenmiştir; bu konuyu "Hotin'den Zuravno'ya" - Zuravno 1676 Leh-Osmanlı muahedesinin imzalandığı yerdir- adlı makalesinde de incelemektedir (Krakow, Edebiyat ve İlimler Akademisi Belleteni, c. XLV, 1948, nr. 5, 235-239). Yazar, "Hotin'in sonrası- Hotin savaşının -1675- Lehistan için sonuçları" adlı eserinde (Askerî Akademi Dergisi, 1961, nr 5), Osmanlı - Leh savaşının Polonya'nın iç ve dış politikasındaki etkilerini tetkik ediyor. Profesör Wolinski, Avusturya hükümetinin İstanbul'a gönderdiği J. K. Kindsberg ve J. B. Casanova'nın 1672-1676 Leh - Osmanlı savaşlarını anlatan reslasyon'larını "Askerî Tarih için materyel ve çalışmalar" (c. VII, 2 nci kısım, 1961)'da neşretmiştir.

1683 Viyana seferi ise, son yıllarda, J. Wimmer'in bir etüdüne konu olmuştur : "Viyana seferi" (Varşova, 1960).

Harkov'lu genç bir Sovyet tarihçisi, N. Rashba, "Polonya Şarhiyat Dergisi"nde (1962, nr.3) lehçe olarak yayınlanan "XVI ve XVII. y.y.'larda Leh - Osmanlı münasebetleri" adlı makalesinde, o devrin Leh - Osmanlı savaşlarında Ukranyalı (Kazak)ların oynadığı rolü yeni bir ışık altında incelemektedir.

XVII. y.y.'ın sonundaki Leh - Osmanlı savaşında vukubulan başka bir Tatar arabuluculuğu profesör K. Piwarski'nin "1692-1693 Leh - Osmanlı savaşında Tatarların arabuluculuğu" adlı makalesinin konusunu teşkil etmektedir. Bu makale tarihçi H. Lowmianski'nin jübilesine tahsis edilen "Studia Historica" armağanında çıkmıştır (Varşova, 1958).

Lodz Üniversitesi profesörlerinden B. Baranowski, aynı devirde Leh-Osmanlı münasebetlerine sıkı sıkıya bağlı olan Leh-Tatar münasebetlerini incelemiştir : "1624-1629 yıllarında Lehistan'ın Kırım'ı ilhak teşebbüsleri" (Lodz, 1947); "1624-1629 yıllarında Lehistan ve Kırım" (Lodz, 1948); ve "1632-1648 yıllarında Leh-Tatar münasebetleri" (Lodz, 1949) başlıklı üç etüdü bu münasebetlerin XVII. y.y.'da aldığı şekli tetkik etmektedir. Z. Wojcik (Woyçik)'in "1660-1661 yıllarında Ukranya'da Leh-Tatar rekabeti" (Tarih dergisi, 1954) adlı makalesinde de aynı konu ele alınmıştır.

"Askerî Tarih için malzeme ve çalışmalar" (c. VIII, I inci k. 1962) da, M. Horn, 1600-1647 yıllarında Polonya'ya Tatar akınlarının tarihçesini yayınlamıştır.

O. Gorka ise, "Üç-aylık Tarih Dergisi"nde, ve "1644-1650 yıllarının bir Tatar kroniği" adlı makalesinde Londra'da yeni bulunmuş ve yakında yayınlanacak olan bir Tatar yazması ile ilgili bilgi vermektedir.

XVIII. y.y.'ın başlangıcı, J. Lissowski'nin iki etüdünde ele alınmıştır : "1704-1714 yıllarında Leh - Osmanlı münasebetleriyle ilgili araştırmalar" (İlimler Akademisinin Krakov bölümü bildiri, Krakov, 1959), ve "Quelques remarques sur la mission de Mehmed aga en Pologne -1707-)" (fransızca, Folia Orientalia, 1959, nr. 1959).

Varşova Üniversitesi Türk Tarihi profesörü J. Reyçhman'ın

“XVIII. y.y. da İstanbul'daki Lehlilerin hayatı” (Varşova, 1959)³ adlı kitabında, XVIII. yüzyıl bir bütün olarak tetkik edilmektedir. Aynı yazar, XVIII. yüzyıldaki Leh-Türk münasebetlerinin muhtelif görünüşlerine daha kısa birkaç makele de tahsis etmiştir. “İstanbul'da eski Lehistan Cumhuriyeti elçiliğinin mefruz yeri” (Rocznik Orientalistyczny, Kowalski Armağanı, XVII, 1953) adlı makalesinde yazar, Beyoğlu'nda, Leh sokağı- bugün Nuruziya sokağı yakınında bulunan eski Lehistan Cumhuriyetine ait olan bir sarayla ilgili rivayetin menşeyini tetkik etmektedir. Bu rivayete göre, Osmanlı hükümeti, Lehistan'ın taksimini kabul etmediğini belirtmek için, bu binayı XIX. yüzyılın ilk yıllarına kadar muhafaza etmiştir. Aynı konu, yukarıda bahsi geçen “İstanbul'daki Lehlilerin hayatı” adlı kitabta da başka bir şekilde ele alınmıştır. Başka bir yazısında: “XVIII. y.y.'da bir Leh - Osmanlı ticaret anlaşmazlığı” (Roczniki Historii Społeczno-Gospodarczej - Ekonomik ve sosyal tarih Belleteni, c. XIII, 1951), yazar, Lehistan vodkalarının Osmanlı egemenliği altında bulunan Moldavya'ya ihracı meselesini tetkik etmektedir. Moldavya prensi, bu ticarete engel olmak istemiş, ama I. Abdülhamid'in bir fermanı prensin çıkardığı güçlülere son vermiştir. “Une famille de drogmans orientaux au service de la Pologne au XVIII'e siècle” (Rocznik Orientalistyczny, 1961 (fransızca-), adlı yazısında J. Reychman, XVIII. yüzyılda Babıâli ile Avrupa devletleri arasındaki münasebetlere büyük etki yapmış olan tercümanlar teşkilâtını (drogmanat) incelemektedir.

XIX. yüzyılı Polonya'daki tarih çalışmalarında nisbeten daha az tetkik edilmiştir. İlgiyi en çok tophyan, Kırım savaşında Türk ordusunun yambaşında teşkil edilen Leh Alayı olayıdır. “Kırım Savaşında Adam Mickiewicz'in faaliyeti” (Askerî Tarih için malzeme ve araştırmalar, 1958, c. IV) isimli makalesinde yeni kaynaklara dayanan J. Reychman, Türkiye'deki muhtelif siyasi muhaceret grupları arasında arabuluculuk etmek amacıyla İstanbul'a giden büyük Leh şairinin o devirde oynadığı rolü tetkik ediyor. Yazar, şairin İstanbul'daki ikameti -Mickiewicz Beyoğlu'nda Tatlı Badem sokağına yakın, bugün üzerinde bu olayı anan bir levha bulunan evde, 26

³ Bu eserin bir bölümü Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi (Ankara 1959) ne “XVIII. y.y. da Türkiye'de birkaç Polonyalı sanatkar” adıyla takdim edilmiş ve Kongrenin Belleteninde yayınlanmıştır.

Kasım 1855'de koleradan ölmüştür- ve Türklerle münasebetleri konusunu "Adam Mickiewicz-'in İstanbul'da ikametî" (Przeład Orientalistyczny - Şarkiyat Dergisi, 1955) adlı makalesinde ele alıyor.

Leh-Türk münasebetlerinin bu çok canlı devrine ait ilginç bir çok materyal Polonya'da yayınlanmıştır. Örneğin, J. Fijalek (Fiyalek), Türkiye'deki Leh Kazak Alayının kumandanı Michel Czajkowski (Çaykovski - Sadık Paşa)nın Hatıralarını Polonya'da muhafaza edilen yazmadan neşretmiştir: "1854 Savaşı Hâtıralarım" (Varşova, 1962), adıyla yayınlanan bu kitap, XIX. y.y.'da evvelâ rusça neşredilen, sonradan da lehçeye, bulgarcaya ve daha başka dillere çevrilen hâturalardan çok daha tamamıdır. Fijalek 1933'de kısmen yayınlanan "General Wysocki'nin 11 - XII - 1853'den 8 - II - 1855'e kadar süren Türkiye'deki ödevi Jurnalı"nı Krakov İlimler Akademisi Kütüphanesi Yıllığı'nda yayılamıştır (Yıl VI, Krakov, 1960, neşr. tar. 1962). 1849'da Macaristan'daki Leh Alayı kumandanı General Wysocki (Vitsoski) Türkiye'de de böyle bir alayın kurulmasıyla ödevlendirilmişti. Bu hâturalarda Türkiye ile mütefikleri arasında o devre ait münasebetler hakkında ilginç birçok nokta bulunmaktadır.

F. Sokulski'nin "1830-1881 yıllarında memlekette ve Boğaziçi sahillerinde" (Wroclaw, 1951), adlı ufak hâtıra kitabında Türkiye'deki Lehlilerle Türklerin münasebetleri ve İstanbul'un o devirdeki hayat şartları hakkında ilginç tafsilât bulabiliyoruz.

Politik münasebetlerden başka, Polonya ile Türkiye arasında eskiden çok canlı olan kültür münasebetleri de memleketimizde çalışma konusu olmuştur. Bu münasebetlerin tümü J. Reychman'ın "Polonya ile Türkiye arasındaki edebî, artistik ve ilmî münasebetler" (Przeład Humanistyczny - Hümanizma Dergisi -1961-nr. 1), adlı makalesinde tetkik edilmektedir.

B. Baranowski, "Eski Polonya'da Doğu hakkındaki bilgiler" (Lodz, 1950)e tahsis ettiği kitapta Türkiye'ye de çok yer ayırmıştır, 1700 yılına kadar. J. Reychman ise, bir etüdünde: "Polonya'da XVIII. y.y.'da şark dilleri bilgisi ve öğretim" (Wroclaw, 1950), 1766-1795 yıllarında Lehistan kiralı emriyle İstanbul'da kurulan "Dil oğlanları" okulunun kuruluşunu, okuldaki çalışmaları incelemektedir.

T. Mankowski, "Polonya sanat kültüründe Doğu" (Wroclaw, 1959) adlı kitabında Barok devrinde Leh-Türk sanat münasebetleri

hakkında ilginç tafsilat veriyor. J. Reychman'ın bir etüdü : "Işıklar Çağında Polonya medeniyetinde Doğu", Polonya'da rokoko sanatı üzerindeki Türk etkilerini ele almaktadır⁴. Bu eser yakında yayınlanacaktır.

A. Zajaczkowski'nin redaksiyonu altında, Z. Abrahamowicz Polonya arşivlerinde bulunan 1455-1672 yılları arasındaki devre ait Türk dokümanlarının katalogunu yapmaktadır (Türk dokümanları Kataloğu- 1455'den 1672'ye kadar Polonya ve komşu memleketleri ilgilendiren dokümanlar, I inci kısım, Varşova, 1959).

Türk tarih yayınları Polonya tarihi dergilerinde şimdiye kadar az ilgi uyandırmıştır. Akdes Nimet Kurat'ın Topkapı Sarayı Müzesi arşivlerinde bulunan Tatar dokümanlarıyla ilgili yayınlarının kont-randüsünü A. Zajaczkowski'ye borçluyuz (Przeład Historyczny-Tarih Dergisi, 1948, XXXVII). İki ülke tarihçileri arasındaki temas, Polonyalı türkologların Türk tarih kongrelerine iştirakiyle temin edilmektedir : A. Zajaczkowski (Przeład Orientalistyczny, 1956, nr. 4) de, V. Türk Tarihi Kongresinin; J. Reychman da (Kwartalnik Historyczny, 1962, nr. 1) de, VI. Türk Tarihi Kongresinin çalışmaları hakkında bilgi vermekle ve Türkiye'de ekonomik ve sosyal araştırmalara karşı gündem güne artan ilgiyi belirtmektedirler. "Przeład Orientalistyczny"(1960, nr. 2) de, J. Reychman, 1959'da Ankara'da toplanan Birinci Türk Sanatları Kongresinin geniş bir kontrandüsünü yapmaktadır.

Geçmişte derin bağları bulunan bu iki ülkenin tarihçileri arasındaki temasın devam etmesi, derinleştirilmesi ve genişletilmesi temenni edilir. Geniş bir işbirliği gerektiren ortak konulara sahip olan bu iki ülkenin tarihçileri arasındaki temasların artması tarih ilmi için şüphesiz sonderece faydalı ve verimli olacaktır.

⁴ Bu eserin bir bölümü 1963 Venedik II. Türk Sanatları Kongresine başka bir şekilde ve "Polonya Rokoko sanatında birkaç Türk etkisi "adiyle takdim edilmiştir.

